

ALEKSANDRA PRAŠČEVIĆ¹

E-mail: alja@ekof.bg.ac.rs

PRIKAZ KNJIGE

BRITANSKO-SRPSKI ODNOSI OD 18. DO 21. VEKA

SLOBODAN G. MARKOVICH (EDITOR),
**BRITISH-SERBIAN RELATIONS – FROM THE 18TH TO THE
21ST CENTURIES,**
FACULTY OF POLITICAL SCIENCE, ZEPTER BOOK WORLD, BELGRADE, 2018

Krajem 2018. godine pred čitaocima se pojavilo kapitalno delo *British-Serbian Relations - from 18th to the 21st centuries*, redaktora Slobodana G. Markovića, redovnog profesora Fakulteta političkih nauka i rukovodioca Centra za britanske studije na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu. Knjiga je posvećena izuzetno aktuelnoj temi razmatranja razvoja kompleksnih britansko-srpskih odnosa u veoma dugom periodu od preko 230 godina (od osamdesetih godina XVIII veka do današnjih dana). Kako su u turbulentnim vremenima, tokom proteklih vekova, sarađivale dve u svemu različite zemlje – Ujedinjeno Kraljevstvo, kao vodeća svetska imperija u dobrom delu vremena koje se istražuje i malena, ekonomski i politički nerazvijena Srbija, koja se borila za svoju političku samostalnost, teritorijalna proširenja, državnu celovitost i mesto na Balkanu i u Evropi, osvetljava mnogo šire političke i ekonomske procese koji su se često ticali odnosa između velikih sila. U daljoj prošlosti ovi odnosi su se ticali prevashodno odnosa Britanije, Osmanskog Carstva i Rusije, ali i Austro-Ugarske monarhije, a kasnije, nakon Drugog

---

1 Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu

svetskog rata, ticali su se odnosa zapadnih, demokratskih zemalja i istočno-evropskog bloka sa specifičnom pozicijom i ulogom Titove Jugoslavije. Nakon raspada bivše Jugoslavije i stvaranja samostalnih država na teritorijama bivših republika odnosi Britanije i Srbije poprimaju potpuno nove karakteristike, a geopolitička pitanja dobijaju na značaju.

Pružajući doprinose u oblasti istorije, političkih nauka, ekonomije i kulture, tematski povezani radovi čak 27 autora posvećeni su viševekovnim političkim, ali i drugim odnosima između Britanije i Srbije. Knjiga je strukturirana u četiri tematske celine: a) *Britanija i Srbija: kulturni i politički odnosi*, b) *Velika Britanija, Kraljevina Jugoslavija i Komunistička Jugoslavija*, c) *Kulturni i obrazovni susreti Ujedinjenog Kraljevstva i Srbije u XXI veku i u bliskoj prošlosti*, d) *Britansko-Srpski savremeni diplomatski i politički odnosi: izazovi i perspektive*.

Iako su dva naroda – Srbi i Britanci, bili na istoj strani tokom oba svetska rata, odnosi između zemalja – Ujedinjenog Kraljevstva, s jedne strane i Srbije, odnosno država čiji je sastavni deo bila i Srbija, s druge strane, bili su kompleksni i često turbulentni, doživljavajući uspone i padove, gotovo uvek diktirani interesima, a ne emocijama. Izuzetak bi se mogao naći tokom Velikog rata kada su zabeleženi najveći primeri britanske humanitarne pomoći i solidarnosti sa stradalim srpskim narodom, iz tog perioda su brojni doprinosi požrtvovanosti Britanaca – medicinskih i vojnih misija, a naročito britanskih žena (doktora, medicinskih sestara, pa čak i vojnika).

Geopolitički procesi su, međutim, mnogo puta ove dve zemlje stavljali na različite strane jer su njihovi politički interesi bili evidentno različiti. Bez obzira na to, uticaj koji je Britanija imala na Balkanu, a naročito u Srbiji (politički, kulturni i obrazovni) je kroz vekove bio neosporan i značajan, ostavljajući tragove i dalekosežne posledice. Zbog toga pažnju privlače radovi srpskih i britanskih istraživača i diplomata koji na nov način osvetljavaju važne događaje iz prošlosti, ali i neke zanemarene segmente odnosa i teme koje se tiču oblasti kulture i obrazovanja, koji su po pravilu u senci političkih odnosa koji privlače mnogo više pažnje šire javnosti.

Prvi deo knjige posvećen je kulturnim i političkim vezama Britanije i Srbije. U radovima istoričara Slobodana G. Markovića, Čedomira Antića i Saše Kneževića istražuju se najraniji kontakti između Britanije i Srbije koji počinju 1784/85 posetom srpskog prosvetitelja Dositeja Obradovića Londonu. Prati se razvoj odnosa u periodu tokom koga je Srbija sticala nezavisnost i borila se za teritorijalna proširenja. Dositejevo oduševljenje Engleskom učinilo ga je prvim anglofilom među učenim Srbima, na čije su delo uticali engleski moralni filozofi. U kasnijem periodu važni srpski intelektualci, anglofilni doprineli su da 1880-te budu decenija najvećeg uticaja britanske kulture na Srbiju XIX veka, kao i na njen parlamentarni sistem. Među njima je napre bio liberalni ekonomista Vladimir Jovanović (1833-1922) koji je bio pod izrazitim uticajem britanskih mislilaca Herberta Spensera i Džona Stjuarta Mila, a u Londonu je radio na obezbeđenju britanske podrške političkoj emancipaciji balkanskih Hrišćana, a naročito Srba. Zatim, diplomata i prvi profesor političke ekonomije u Srbiji, ministar finansija i spoljnih poslova Srbije, istoričar i višegodišnji ambasador u Britaniji – Čedomilj Mijatović (1842-1932) koji je dobar deo svog života proveo u Britaniji, a koji je bio od velikog poverenja srpskog kralja Milana Obrenovića. On je odlučujuće uticao na političko i kulturno približavanje Srbije Velikoj Britaniji, koje nije uvek bilo dobro prihvaćeno u krugovima srpske političke elite. Pored značaja delovanja

srpskih intelektualaca i diplomata istražuju se i napori Britanaca – uvaženog političara i premijera Britanije Vilijama Gledstona (1809-1898) i naročito uticaj humanitarnog rada Adelin Pauline Irbi (poznate kao «gospođica Irbi», 1831-1911) i njenih putopisnih spisa. Oni su doprineli da Srbija i srpski narod postanu vidljivi za širu britansku javnost i da se ona zainteresuje za njihov položaj.

Posebna pažnja se posvećuje i komplikovanim političkim odnosima i uticajima Britanije na Balkanu, koji su u mnogome bili određeni odnosom Britanije prema Osmanskom carstvu i njenim pokušajima da se ograniči uticaj Carske Rusije koja se tokom vekova pojavljivala kao glavni zaštitnik nastajuće srpske države, a čiji je prodor na Bosfor Britanija pokušavala da spreči održavanjem u životu Osmanske Carevine. Odnos Britanije prema Srbiji tokom druge polovine XIX veka obeležili su upravo pritisci da se ona odupre ruskim uticajima i ostane samostalna. U tom se kontekstu razmatraju važni događaji u britansko-srpskim odnosima u doba knjaza Miloša Obrenovića i uticaj na njegov odlazak sa vlasti i iz Srbije (1839), odnosi tokom važnog Krimskog rata (1853-56), kao i tokom Velike istočne krize (1875-1878) koja je okončana Berlinskim kongresom (1878) i dobijanjem samostalnosti balkanskih država (kneževina Rumunije, Srbije i Crne Gore, kao i autonomije kneževine Bugarske), odnosi nakon Majskog prevrata (1903) kada je usledio trogodišnji prekid diplomatskih odnosa, zatim tokom aneksione krize (1908-09), ali i balkanskih ratova. Sve je, naravno, kulminiralo Velikim svetskim ratom koji je predstavljao najveći ratni sukob u Evropi još od Napoleonovih ratova, a započeo je upravo na Balkanu.

U radovima su veoma detaljno predstavljene sve faze u britansko-srpskim odnosima tokom Velikog rata – od simpatija prema Srbiji (jesen 1914 – leto 1915), glorifikacije Srba (jesen 1915 – zima 1916), pro-srpske euforije (april – juli 1916), do pozitivnog stava prema «malom hrabrom savezniku» (jesen 1916 – 1918). Predstavljeno je delovanje različitih humanitarnih misija – britanskog Crvenog krsta, britanskih medicinskih misija (doktora i medicinskih sestara), vojnih misija u kojima su učestvovala i žene iz Britanije i Komonvelta (primer Flore Sands jedine žene oficira srpske vojske koja je za pokazanu hrabrost dobila Karađorđevu zvezdu, novembra 1916.). Posebna pažnja je posvećena i vojnoj pomoći i saradnji tokom borbi na Solunskom frontu, osvetljavanjem delom malo poznatih političkih igara koje su pratile vojne napore, a među kojima su posebno važni odnosi na relaciji Britanija-Francuska, kao i značaj pro-srpskih i pro-grčkih uticaja u Britaniji.

U prvom delu knjige u ostalim radovima istraživača Dejvida Norisa i Zorice Bečanović Nikolić istraženi su odnosi u oblasti kulture u periodu urbanizacije i razvoja Beograda tokom poslednje decenije XIX i početkom XX veka, kada su na stavove javnosti uticali i Britanci, a naročito je istražen uticaj Frantsiza Mekenzija na urbanistički izgled Vračara. Pomenut je i značaj dokumentarnog filma Britanca Frenka Storm Moteršoa snimljenog prilikom krunisanja kralja Petra I Karađorđevića (1904). Posebna pažnja je posvećena književnosti i uticaju Šekspirovog dela na javni, umetnički i intelektualni život u Srbiji. Rad Bojana Aleksova donosi dragocenu studiju o doprinosima Britanki koje su se iz različitih razloga obrele u Srbiji, kao žene diplomata, ili putopisci, a najvažnije, kao hrabre i požrtvovane doktorke i bolničarke tokom i nakon Velikog rata. One su neprocenjivo doprinele približavanju dva naroda, kroz obostrano razumevanje kultura i razlika među njima, ali i približavanje Srbije evropskim društvenim tokovima i naročito emancipaciji srpskih žena.

Drugi deo knjige posvećen je izuzetno interesantnom periodu odnosa Britanije i jugoslovenske države. Najpre u međuratnom periodu, kada na scenu stupa nova Kraljevina Jugoslavija (u prvo vreme kao Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca) nastala na pobedi srpske vojske u Prvom svetskom ratu i zauzimajući i teritorije koje su ranije bile pod vlašću Habzburške monarhije. U ovom delu knjige izdvaja se rad srpskog istoričara Dragana Bakića koji prati genezu odnosa od perioda nastanka Kraljevine čiji je garant uz Francuskog predsednika Žorža Klemansoa i Američkog Vudro Vilsona bio i britanski premijer Dejvid Lojd Džordž. Oni su posredovali i oko rešavanja tzv. Jadranskog pitanja (položaja Dalmacije i pretenzija Italije nad njom). U međuratnom periodu za Britance je Kraljevina Jugoslavija predstavljala najvažniju državu na Balkanu, garanta regionalne stabilnosti u Jugoistočnoj Evropi. Odnosi između balkanskih zemalja, međutim, kao i odnosi sa Italijom, bili su daleko od stabilnih i karakterisale su ih stalne tenzije. Britanski odnosi sa Jugoslavijom su se tokom ovog perioda menjali i zavisili su i od šireg geopolitičkog konteksta i odnosa sa drugim važnim zemljama, kao što je to npr. bila Italija. Ipak ističe se da je upravo Velika Britanija bila najveći jugoslovenski saveznik, kako je to istakao kasnih 1920-ih srpski pravnik i političar Slobodan Jovanović. Britanija je naročito podržavala srpsko rešenje makedonskog pitanja u sporu sa Bugarskom oko Vardarske Makedonije, kao najbolji način da se obezbedi permanentni mir na Balkanu. Takođe, Britanija je držala u mnogo većoj meri srpsku stranu u sporu sa Hrvatima oko opstanka jugoslovenske države. Rad britanskog istraživača Erika Bekera Vivera u ovom delu knjige naročito osvetljava i revizionističke pokušaje promene Versajskih granica Jugoslavije (albanski, mađarski, bugarski, italijanski zahtevi za reviziju granica). U tom svetlu se posmatra i teroristički čin ubistva kralja Aleksandra Karađorđevića u Marseju (9. oktobra 1934.).

Dobri odnosi Britanije i Jugoslavije tokom međuratnog perioda oslanjali su se i na dobre i porodične odnose dve kraljevske porodice – Vindzora i Karađorđevića, što u svom radu istražuje Dušan Babac. Slično se može reći i za odlične odnose između Srpske Pravoslavne Crkve i Anglikanske crkve, što se razmatra u radu Radmile Radić. Svoj doprinos dobrim odnosima daju i malobrojni, ali uticajni srpski anglofilii tokom prve polovine XX veka. Među njima su bili srpski lingvisti i književni kritičar, profesor univerziteta Bogdan Popović (1863-1944), srpski istoričar i profesor ustavnog prava Slobodan Jovanović (1869-1958), vladika Nikolaj Velimirović (1881-1956) i srpski pesnik i vodeći član pokreta Mlada Bosna Dimitrije Mitrinović (1887-1953). O njima i njihovim doprinosima, kao i o kulturološkim razlikama i potrebi emancipacije u svom radu piše Zoran Milutinović, sa Londonskog univerzitetskog koledža.

Zatim u knjizi slede radovi koji se odnose na period kraja Drugog svetskog rata i nakon njega. Srpski istoričar Milan Ristović istražuje odnose u trouglu Jugoslavija-Grčka-Britanija u periodu 1945-1949. U ovom se radu istražuju političke i ideološke tenzije koje su se pojavile krajem 1944. i početkom 1945. godine na relaciji Britanija-Jugoslavija, a bile su posledica približavanja Jugoslavije i Bugarske (moguće formiranje federacije, 1947), jugoslovenske vojne pomoći Albaniji i jugoslovensko mešanje u građanski rat u Grčkoj 1946-1947. Svakako, Britanija je ostala prisutna na Balkanu, i to kao ključni igrač, a na značaju je dobijala i kada je došlo do raskida Jugoslavije sa SSSR-om, nakon čega je ekonomska, politička i vojna pomoć Britanije i SAD-a bila odlučujuća za preživljavanje Titove Jugoslavije. Detaljna analiza odnosa Britanije i komunističke Jugoslavije predstavljena je u radu srpskog istoričara Vojislava Pavlovića. Analiza počinje istraživanjem odnosa dvojice lidera Vinstona Čerčila i Josipa Broza Tita, od međunarodnog priznanja partizanskog

pokreta 1944. godine, do odlučujuće uloge Čerčila u pregovorima i dogovoru Tita i kralja Petra II Karađorđevića, odnosno kraljevske vlade u Londonu i njenog izaslanika – Ivana Šubašića. Tito se sastaje sa Čerčilom kod Napulja, avgusta 1944. godine, a i kasnije, tokom druge Čerčilove vlade (1951-1955.) učvršćuju se odnosi komunističke Jugoslavije i Velike Britanije. To dovodi do prve zvanične, ali privatne, posete Britaniji, kao prvoj zapadnoj zemlji koju je Tito posetio marta 1953. godine.

Treći deo knjige je posvećen britansko-srpskim odnosima u oblastima kulture i obrazovanja u bliskoj prošlosti. Među radovima se izdvaja esej profesora Ranka Bugarskog, sa Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu koji je posvećen izučavanju engleskog jezika i njegovom značaju za promovisanje međunarodne komunikacije i razumevanja, kao i kulturne saradnje. U tom kontekstu je važno da je organizacija ESU Jugoslavija (Unija govornika engleskog jezika) bila prva takva ispostava u Istočnoj Evropi, osnovana marta 1991. u okviru Jugoslovensko-Britanskog društva za nauku i kulturu (YBS). Naredni rad Nenada Šebeka posvećen je značaju koji je *BBC World Service* imao za kulturnu i obrazovnu saradnju, ali i za promociju i razumevanje britanskog stila života.

Period političkih i ekonomskih sankcija (1992-2000) obeležen je značajnim naporima za održavanjem i intenziviranjem saradnje sa britanskim kolegama, a radi podsticanja razvoja demokratije i civilnog društva, o čemu piše profesor emeritus Univerziteta u Beogradu, Vukašin Pavlović. O značaju izučavanja engleskog jezika i književnosti govore i radovi Borisa Hlebeca o značaju srpsko-engleskih i englesko-srpskih rečnika, Vesne Goldsvorti o dve knjige koje povezuju srpsku i britansku kulturu, kao i o značaju devet decenija postojanja i delovanja Katedre za engleski jezik i književnost Univerziteta u Beogradu, predstavljenog u radu profesorke Katarine Rasulić sa Filološkog fakulteta u Beogradu.

Četvrti deo knjige je posvećen savremenim izazovima i perspektivama diplomatskih i političkih odnosa Britanije i Srbije. Počinje obraćanjem Ser Džon Rendala, člana Doma lordova u Britanskom Parlamentu, nakon čega sledi esej o istoriji i diplomatiji njegove ekscelencije gospodina Denisa Kifa, ambasadora Velike Britanije u Srbiji, koji ukazuje na tri važne sfere uticaja: razvoj političkog dijaloga, podrška reformama u Srbiji i njenom priključivanju EU i praktična pomoć Srbiji u rešavanju konkretnih pitanja. Odnosi između Ujedinjenog Kraljevstva i SR Jugoslavije u periodu neposredno nakon sankcija (2000-2005) predmet su rada sadašnje ambasadorke Srbije u Britaniji, Aleksandre Joksimović. O britansko-srpskim odnosima od 2000. godine, sa aspekta Britanije i Srbije pišu u svojim radovima Dejvid Govan, bivši ambasador Britanije u Srbiji i Crnoj Gori, i ambasador Branimir Filipović, iz Ministarstva spoljnih poslova Republike Srbije. Odnosi Britanije i Srbije razmotreni su i u kontekstu britanskog uticaja u aktivnostima i misijama UN tokom 1990-ih godina i zapadne intervencije na Kosovu, o čemu piše Spiros Ekonomides sa Londonske škole ekonomije i političkih nauka. Poslednji esej je posvećen temi Kosova kao ključnog pitanja koje određuje poslednjih decenija odnose između Britanije i Srbije, autora Džejmisa Ker-Lindseja sa Londonske škole ekonomije i političkih nauka.

Na kraju, mada ne manje važno, treba istaći izuzetnu ilustrovanu opremljenost knjige koja obiluje ilustracijama – karikaturama, fotografijama, posterima, novinskim člancima, koji potkrepljuju i dopunjuju naraciju, čineći je posebno interesantnom za čitaoce, ali i vrednim izvorom za buduća istraživanja.

Može se zaključiti da iako je podsticaj za ovaj kapitalni tematski zbornik eseja svakako bilo obeležavanje važne godišnjice – 180 godina diplomatskih odnosa Velike Britanije i Srbije (5. juna 2017.), doprinosi ove knjige su daleko prevazišli puko obeležavanje jubileja i tiču se ne samo naučnih doprinosa, već i kulturoloških i opšte društvenih dostignuća.

LITERATURA

Slobodan G. Markovich (editor), 2018, *British-Serbian Relations – From the 18th to the 21st centuries*, Faculty of Political Science, Zepter book world, Belgrade

---